

UČITELJSKI TOVARIŠ

Glasilo avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva

Vse spise v oceno poslane knjige itd. je pošiljati samo na naslov:

Uredništvo Učiteljskega Tovarisa
v Idriji.

Rokopisov ne vračamo.

Vse pošiljke je pošiljati franko.

Učiteljski Tovarish izhaja vsak petek popoldne. Ako je ta dan praznik, izide list dan pozneje.
Vse leto velja . . . 10.— K
pol leta 5.— „
četrt leta 2-50 „
posamezne številke po 20 h.

Za reklamne notice, pojasnila, poslana, razpise služb je plačati po 20 h za petit-vrsto. Priloge poleg poštnine 15 K.

Za oznanila je plačati od enostolpne petit-vrste, če se tiska enkrat . . . 14 h
„ „ „ dvakrat . . . 12 „
„ „ „ trikrat . . . 10 „
za nadljudna uvrčenja od petit-vrste po 8 h.
Oznaniha sprejema Učiteljska tiskarna (telefon št. 118).

Naročnino, reklamacije, to je vse administrativne stvari je pošiljati samo na naslov:

Upravišstvo Učiteljskega Tovarisa
v Ljubljani.

Poštna hranilnica št. 53.160.

Reklamacije so proste poštnine.

Zveza slov. učiteljev in učiteljic na štajerskem.

Še enkrat opozarjamo okr. učiteljska društva, naj ne pozabijo naznaniti vodstvu do 1. maja t. l. števila članov in odbora ter poslati vsaj polletno članarino.

Volitev delegatov velja za dve leti, zato pridejo na letošnje, dne 12. maja popoldne ob 2. uri v celjski okoliški šoli vršiče se zborovanje lani izvoljeni odposlanci okr. učit. društva; vendar so nadomestne volitve po toč. 4. društvenih pravil dovoljene.

Glede samostojnih predlogov opozarjamo na točko 7. društvenih pravil, da je te pravočasno naznaniti odboru. Sedaj se oglašite, dragi tovariši, da Vam potem ne bo treba v raznih listih udrihati zavratno po Zvezi.

Skrbite, okr. učit. društva, da boste polnoštevilno zastopana. Vabimo pa tudi vse člane naše organizacije, ki se zanimajo za delovanje Zveze, da se pridejo prepričati o delovanju Zvezinega odbora. Tovariske pozdrave! **Vodstvo.**

200 letnica pragmatične sankcije.

Dunaj, 19. aprila 1913.

Danes je preteklo 200 let, odkar je izdal cesar Karel VI. pragmatično sankcijo in postavil z njo osnovni temelj za nadaljnji razvoj monarhije.

Zakon je bil prvotno izdan samo kot hišni zakon, pozneje pa je bil predložen tudi deželnim zborom vseh avstrijskih dežel. Niževavstrijski in češki stanovi so ga sprejeli leta 1720, Ogrski leta 1722 in ostali deželni zbori v letih 1720—1724, nakar je bil dne 6. decembra 1724 slovesno proglašen kot osnovni državni zakon.

Pragmatična sankcija pomeni pravi rojstni dan novega razvoja avstrijske države. Z njo ni bil samo definitivno in nespremenljivo določen prestolonasledstveni red avstrijski, ampak izrečena tudi neločljivost in nerazdeljivost vseh avstrijskih dežel za večne čase. Najvažnejša določba pragmatične sankcije je ona, ki določa, da pridejo za slučaj, če umro moški po-

tomci habsburške dinastije, na prestol ženski potomci.

Cesar Karel VI. je dobro vedel, da bo pragmatična sankcija naletela na najhujši odpor, in v resnici je večina evropskih držav v začetku ni hotela priznati. Najprej, leta 1725, se mu je posrečilo pridobiti Španijo, leta 1726 Rusijo, leta 1727 Prusijo, docim Francija in Anglija, ki sta pridobili na svojo stran Dansko, Švedsko in Nizozemsko, pragmatične sankcije nikakor nista hoteli priznati. Končno se je izneverila tudi Španija in stopila na stran Karlovih sovražnikov.

Politiškim sporom so se končno še pridružili gospodarski. Cesar Karel je namreč z vsemo močmi podpiral orientalsko trgovsko družbo v Ostende in tako le še bolj razdražil sovražnike. Da pridobi Anglijo zase, je končno cesar, četudi s težkim srcem žrtvoval orientalsko družbo. S Francijo in Španijo je prišlo končno leta 1733 po smrti poljskega kralja Avgusta II. do vojne. Avstrija in Rusija sta hoteli spraviti na poljski prestol saškega kneza Avgusta III., Francija, Španija in Sardinija pa Stanislava Leščinskega, tasta Ludovika XV. Prišlo je do vojne, v kateri je bila Avstrija nesrečna.

Francozi so okupirali takratno avstrijsko Lombardijo in Alzacijo Lotaringijo, Španci pa Neapelj in Sicilijo. L. 1735. je bil sklenjen mir, v katerem je cesar Karel VI. proti priznanju pragmatične sankcije in priznanju Avgusta III. poljskim kraljem, odstopil Neapolj, Sicilijo in nekaj okrajev okoli Milana, Stanislavu Leščinskemu pa je dal za odškodnino Alzacijo Lotaringijo.

S tem je cesar polagoma pridobil vse države, da so priznale pragmatično sankcijo.

Umrli je 20. oktobra 1740 vsvesti, da je zagibal svoje dežele habsburški dinastiji. A zmotil se je. Komaj je zatislil oči, že so se dvignili od vseh strani sovražniki, ki niso hoteli priznati njegove hčerke Marije Terezije za cesarico. Prišlo je do 7letne prestolonasledstvene vojne, po kateri je morala cesarica pruskemu kralju Frideriku Velikemu, ki je najbolj prežal na Avstrijo, odstopiti sedanjo Prusko Šlezijo, Španiji Parmo, Piacenzo in Guastalo, nekaj okrajev okoli Milana pa Sardinijo. S tem si je zagibal prestol, in

pragmatično sankcijo so definitivno priznale vse države. V poznejših letih si je pridobila Avstrija Bukovino, Galicijo in Dalmacijo in leta 1908 še Bosno in Hercegovino.

Z Dunaja poročajo z dne 19. t. m., da so vsi šolski in učni zavodi v državi jubilej 200letnice pragmatične sankcije proslavili na primerne načine.

Imamo jih!

II.

Že v prvem članku smo rekli, da ni luči brez sence in ne veselja brez žalosti. Te stare resnice neizprosno silo okušamo sedaj na Kranjskem; po pravici rečeno, je ne okušamo vsi, ampak okuša jo nekaj tistih, ki hočejo za vsakokratno svoje prepričanje takoj dobiti tudi plačilo. Naš politiški tok je sedaj tak, da je zbudil tudi v enem delu kranjskega učiteljstva precej kramarske nature.

Nekateri ljudje imajo res posebne talente: vsakovrstno prepričanje jim pride o pravem času. Ampak s prepričanjem samim človeku še ni dosti pomagano. Katoliško misleče prepričanje — in tako je za današnji dan najpripravnejše! — ima lepo zakrpano suknjico: zaplata poleg zaplate, da se kar najbolj pokrije prvotno blago. A iz vsakega žepa na tej novi suknji nudi vodilnim pravičnikom pod nos — nesaldiran račun, saj je — s praktičnega in moralnega stališča vzeto — vsako prepričanje nesposobno, ako ni dobičkanosno!

In koliko imamo takih vzornih mož! Kar veselje jih je gledati, kako so neznanstvo pobožni in krepotni! Prej vsaka druga beseda »prokleti far«, sedaj so bolj papeški nego papež sam! V ljubljanski kovačnici imajo vse lepo razdeljeno in odmerjeno: za tega to, za onega ono! Tisti, ki so se prej pridružili na svobodni selost in sleparili z liberalizmom, si sedaj privezujejo tretjerdniske pasove in varajo na drug način. Tako jim vevale njihova praktična filozofija, ki ima že toliko gostačev, da jo bodo kmalu snedli vso do zadnje dlačice, ako prej sami sebe ne pohrustajo od — zavisti in nevoščljivosti!

Tako je, prelubi kristjani, tudi v tem primeru, ko je bilo treba zasesti dve izpraznjeni nadzorniški mesti. Eno žalostno dejstvo so morali pri tem vpoštevati, kakor smo to omenili že v prvem članku, dejstvo namreč, da je na Kranjskem današnji dan premalo nadzorniških mest. Ko bi jih bilo par sto, bi bilo še najboljše; potem bi imeli več nadzornikov nego drugega plebejskega učiteljstva, in naše šolstvo bi bilo tako vrhunsko popolno, da nikjer in nikoli tako! Saj je vendar jasno, kot beli dan, da se v tistem trenutku, ko dobi Peter ali Pavel dekret imenovanja za nadzornika, vsuje vanj vso modrost in zrelost, kakor bi mu jo ljubljanski kramarji našega ljubeznjivega šolskega čolnička vlili s slovečim norimberškim lijem! Pravzaprav je pa treba le ob ugodni priliki, ki jo krščansko prepričanje uhvati brez vseli težav, otepati z ostrega jezika orožjem po brezverskih, framazonskih, portugalskih, francoskih — samo ne albanških — slovenskih učiteljih, poleg tega si še izposoditi križ za mejni kamen v stanovski organizaciji in vsako vez med obema deloma prerežati z brušenim pipcem — pa imate takega nadzornika, kakor ga ne premore ne Pestalozzijska, ne Komenskega in ne drugih takih trapastih pismoukov plesniva modrost! Čemu bi pa srkali v majhnih požirkih, ako letajo pečeni golobi kar naravnost v usta onim, ki so poklicani, oziroma izvoljeni! Glede kvalitete ni torej nobene zadrege. S službo pride tudi pamet; prej je ni treba!

Ampak — kakor že opetovano rečeno — je križ glede kvantitete. Da bi to določbo postavili v zakon, da mora biti vsaj toliko inšpektorjev, kolikor je pripravnih mož! To se vidi, da nismo samo mi udarjeni s slepoto, ampak da tudi klerikalci časih ne gledajo dovolj daleč. (Seveda je to pri nas pravilo, pri njih le nesrečna izjema!) Upamo pa, da to neugodnost popravijo o prvi priliki, zakaj res mora biti hudo, ako se nad njimi samimi tako bridko izpolnuje beseda, ki pravi, da je mnogo poklicanih, a le malo izvoljenih!

Gospodje, ki so mislili, da, celo trdno pričakovali, da jih na ljubo Struklju, Simonu in Maierju ne puste na cedilu, so — kakor to dokazuje pogovori med Slomškariji samimi: Jernej Ravnikar, Fr. Lavtižar, Janko Polak, Janko Nepomuk

LISTEK.

Fran Orožen.*)

Dne 26. novembra leta 1912, je v Ljubljani preminul najodličnejši slovenski zemljepisec, profesor Fran Orožen. Rojen je bil dne 17. decembra 1853, l. v Laškem trgu na Štajerskem; njegov stric je bil zgodovinar stolni prošt Ignac Orožen, ki je popisal dekanije lavantinske škofije. Gimnazijo je dovršil v Celju, vseučilišče na Dunaju in leta 1881. je prebil professorski izpit iz zemljepisa in zgodovine. 1881/2 je bil poizkusni kandidat na Dunaju, 1882—1889 suplent na c. kr. moškem učiteljsku v Kopru, na c. kr. gimnaziji v Novem mestu in na c. kr. državni realki v Ljubljani. Od jeseni 1889. l. do smrti je služboval kot profesor na c. kr. moškem učiteljsku v Ljubljani.

Prišedši v Ljubljano, je najprej pričel občeval poljudne razprave v »Ljubljanskem Zvonu«: »S čim in kako so pisali stari narodi in kako pišemo zdaj?« (1887).

*) Ponatisk iz »Carniole« 1913, zv. I. in 2. Uredn.

— »O početku in razvoju pisem« (1888). — »Stanley Henry Moreton« (1890; kot posebna knjižica izšlo 1892). — V istem listu je l. 1901. objavil folkloristično študijo »Praznovanje sv. Jurja na Štajerskem«.

V pravem elementu pa vidimo ga šele kot profesorja na ljubljanskem učiteljsku, kjer je učil zemljepis in pri tem spoznal, da manjka našim šolam v tej stroki metodično spisanih učnih knjig ter potrebnih navodil. Zemljepisni pouk po naših ljudskih šolah je bil takrat še v splošnem duhomornega verbalizma in neplodnega naštevavanja samih krajevnih imen. Zato je Orožen leta 1891. izdal »Metodično zemljepisnega pouka« (2. izdaja 1898), v kateri zahteva, da bodi začetni zemljepisni pouk sintetičen: od šolske sobe prehaja učitelj na šolsko poslopje, šolski kraj, okolico in končno na domačo deželo; čitanje in umevanje zemljepisnih bodi glavni namen zemljepisnega pouka v ljudski šoli. Obenem je pisaval šolske knjige. Stavil je »Zemljepis za meščanske šole v treh stopnjah« (1891—1896, kot enodelna izdaja izšel 1912), »Zemljepis Avstrijsko-ogrske države (Domoznanstvo) za 4. razred srednjih šol« (1907) ter »Ustavoznanstvo« (1899) in »Kranjsko domoznanstvo«

(1909) kot pomožni knjigi za učiteljstvo. Priredil je prvi globus (1:50.000.000) s slovenskim besedilom (1900), dalje poluti, stenske zemljevide Evrope, Avstrijsko-Orske, Kranjske s sosednjimi pokrajinami, Primorske in Palestine; skupaj s S. Rutarjem sta izdala Haardtov atlas za ljudske šole s 7 zemljevidi in v 2. izdaji s 14. Kot šolski pisatelj je tudi sodeloval pri »Popotniku« in »Učiteljskem Tovarishu«.

Vnet učenec znanega raziskovalca Alp, profesorja Frid. Simonyja na Dunaju, katerega se ob smrti hvaležno spominja v »Ljubljanskem Zvonu« (1896.) je tudi Orožen gojil znanstveno turistiko. Bil je eden ustanoviteljev »Slovenskega planinskega društva«, ki mu je stal na čelu kot prvi predsednik od l. 1893. do 1908. Ko so leta 1894. na Črni prsti otvorili prvo slovensko planinsko kočo, so jo imenovali po njem. Kot turistovski pisatelj je Orožen budil zanimanje za lepoto spodnještajskega sredogorja, ki ga je izza otroških let posebno ljubil. V »Plan. Vestniku« leta 1896. popisuje »Rogačko goro ali Donati«, 1898. l. »Golte« (gorovje severozahodno od Mozirja), 1899. l. »Lisco« pri Rajhenburgu, na katero je še v zadnjih letih rad hodil. 1901. l. »Izlet na Mrzlico« in v »Popotovanju na severno slovensko

jezikovno mejo« nas vodi iz Celja v Slovenji gradec in preko Kozjaka v Luče in Lipnico. V »Plan. Vestniku« l. 1899. pripoveduje o turi »Na Krn« pri Tolminu. V »Koledarju družbe sv. Mohorja« za l. 1903. nas vodi na »Sveti Kum«. Mnogo se je pečal z zgodovino turistike v Triglavskem pogorju; tako so nastale razprave: »Prvi hribolazci na Triglavu v dobi 1778. do 1837« ter »Vodnik kot turist« (»Ljubljanski Zvon« 1895). — »Valentin Vodnik kot turist in turistovski pisatelj« (»Plan. Vestnik« 1895). — »O Vodnikovem Vršču« (»Plan. Vestnik«

*) Po Orožnovem mnenju je Vodnikov »Vršč« Mali Triglav. Ta hipoteza ni prav verjetna. »Vršč« so še pred nedolгим časom imenovali vrh južno od Kanjavca nad sedmerimi Triglavskimi jezери blizu Debelega vrha (2392 m). Tam je slišal to ime g. A. B. pred 34 leti iz ust starega pastirja Blažka iz Podjelja (Prim. tudi, kar piše o Vršču Tonejec-Samostal v »Ljub. Zvonu« 1880 str. 157). Isto potrjuje star obriš Triglavskega pogorja iz leta 1784—1804, ki ga hrani farni arhiv v bohinjski Srednji vasi, kjer je pripisano nekemu vrhu ime »Vrhaz«. Kakor čujemo, izide več o tem v kratkem.